

מרן הגאון הרב ב"צ מאיר חי עוזיאל

הרב הראשי לא"י וראשל"צ

האשה בנחלת בעלה

מדין תורה אין האשה יורשת את בעלה שמת בחייה שכן למדו רז"ל מדכתיב: זנתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו וירש אותה. ודרשו מקרא זה בדרך גורעין זמיסיפין ודורשין (ב"ב קיא:) ללמדך הבעל יורש את אשתו אע"פ שאינה ממשפחת בית אבותיו, ומעקרא נחלה מבית אביה מגזרת הכתוב ומדברי סופרים. אבל האשה אינה יורשת מכיון שאינה קרובתו בזרע ואם כן ביורשה אותו נעקרת הנחלה ממשפחת בעלה למי שנושא את שם משפחת בית אביה, ולא עוד שאין הנחלה נשארת למשפחת בית אביה כי היא יכולה להנשא לאחר והוא או בניה ממש יירשו אותה, הלכך אינה יורשת את בעלה לא מדין תורה ולא מדברי סופרים כמו שאינה יורשת את בניה. שכן הקפידה תורה שתמשך הנחלה למשפחת בית אב כל זמן שיש בנים יורשים כדי שלא תהיינה משפחות בישראל מנושלות לגמרי במשך דורות ומנחלת משפחת בית אב.

א. כתובת האלמנה

תורת ישראל שקדה על תקנת בנות ישראל שלא תהיינה עגונות כל ימיהן אחרי אלמנותן מסיבה שאין להן אפשרות לנשא שוב אחרי אלמנותן או שתכנסנה לבית בעליהן השני בלא כל נדוניא, כאחת העוזרות או משרתות. לזאת קבעו חכמים ז"ל חובת כתובה על הבעל ואסרו עליו להתיחד עם אשתו קודם שיכתוב לה כתובה. וגם הטילו עליו שכר סופר הכתובה כדי שלא תהיה קלה בעיניו להוציאה. (שו"ע אהע"ז סי' ס"ז) *

* הטור כתב: והבעל נותן שכר סופר שחכמים תקנו כתובה לאשה כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. ומרן הבית יוסף פירש: ארישא קאי שאסור להתיחד וכו' ואתא לפרושי מאי כתובתה? וקאמר שחכמים תקנו והב"ח הוסיף לפרש לפי שחכמים תקנו כתובה לאשה, לא סמכא דעתה עד שיכתוב לה. הב"ש פירש דאדסמיך ליה קאי הבעל נותן שכר הסופר מפני שהוא טובה שלו שעל ידי הכתובה מותר לבוא עליה. (טור ושו"ע אהע"ז סי' סו סעיף א' ב"ש ס"ק ג'). ולע"ד נראה לפרש דהכי קאמר: מה שתקנו חכמים כתובה משום שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, היא לתקנת הבעל יותר ממה שהיא לתקנתה של האשה. שכל זמן שהאשה היא קלה בעיניו להוציאה אין חיי האישות יעילים ויציבים ואין שלום בית ולא שלום נפשו של בעל שהוא נמצא תמיד קרוע בנפשו ודעתו לחמשכת הגשואין או בטולם.

שיעור הכתובה העמידו אותו חכמים בסכום מנימלי שאין לגרוע ממנו אפילו פרוטה אחת. ואמרו כל הפוחת לכתולה מאתים ולא למנה מנה בעילתו בעילת זנות. ואפילו אם היא מחלה או התנה עמה בשעת נשואיה להפחית כתוב ונשאת לו על תנאי זה אעפ"י שתנאו בטל ויש לה כתובה, בעילתו זנות כיון שהיא סבורה שאין לה סמכא דעתה. (שו"ע שם סעיף ט'). מכאן ששקדו חכמים על חובת כתובת האשה בשלמותה כדי שתגבה אותה בגרושיה או באלמנותה ותוכל להנשא לבעל שני כטוב לה.

שיעור זה הוא מנימלי שאין לגרוע ממנו אבל אפשר להוסיף עליו בלא כל הגבלה. וכן כל הרצה להוסיף יוסיף, ודעת חכמים נוחה הימנו. וכן אמרו בפירוש המשנה מהו דתימא קיצותא עבדו רבנן שלא לבייש את מי שאין לו, קא משמע לן. (כתובות נד:).

ותוספת זאת דינה ככתובה עצמה לכמה ענינים (עיין סי' צו וסי' ק') ולא עוד אלא אם יש משפחות שנוהגות לכתוב בכתובתן יותר משיעור חכמים אין למחות בידם ואפילו אם אחד מבני המשפחה לא כתב כתובה לאשתו מגבינן לה לפי תנאי בית דין באותו שיעור שבני משפחתו של הבעל או בני משפחתה של האשה רגילים לכתוב, שכלל גדול הוא בחיי אישות — האשה עולה עמו ואינה יורדת (אה"ע סי' סו סעיף י').

ב. תוספת נדוניה

לעיקר הכתובה ותוספת מצטרפים: א) נכסים שהביאה עמה האשה מבית אביה או משלה ומסרתם לבעלה להתעסק בהם על אחריותו שאם פחתו פחתו לו והם נקראים צאן ברזל. ב) תוספת נדוניה שעיקרו הוא מדין המשנה: פסקה להכניס לו אלף דינר הוא פוסק כנגדן ט"ו מנה (כתובות סו.). אבל בדורות שאחרי המשנה לא הסתפקו בזה אלא קיימו מנהגים רבים בתוספת הנדוניה. גם במטבעות מדודים וגם בבגדים ומלבושים שהכניסה עמה.

מנהגי המדינה שבתוספת נדוניה: בכל מקום עשו תוספת כתובה על הבעל. אם לא שפירש קודם נשואין שאינו מקבל עליו תוספת זאת שכלל גדול הוא בכל הענינים הכרוכים בנשואין: כל הנושא אשה על דעת מנהג המקום הוא נושא. וכן פסקו הרמב"ם ומרן ז"ל, הנושא אשה סתם כותב לפי המנהג (רמב"ם הלכות אישות ט' כג. ושר"ע אה"ע סי' סו סעיף יא'). קיח סעיף ט' בהגהה). רבים ושונים הם מנהגי המדינות בדין תוספת נדוניה. ואני אביא פה שני מנהגים הקיימים בארצנו והם

במקרה של עידן ריתחא או פתוי אחר דורס את ביתו ושלומו. הלכך כיון שכתבת הכתובה היא לחקנתו, אעפ"י שהיא גם לתקנתה, הבעל נותן השכר.

הטור כתב פשיטות כמו בכל שט"ח שהלוה נותן שכר (שם ס"ק ב') ולא נהירא לי בדשט"ח כל ההנאה היא של הלוה והמלוה אינו אלא עושה חסד לפי דין תורה שאסרה רבנית. ואין הדין נותן לחייב את עושה החסד להפסיד משלו דמי שכר הסופר משא"כ בכתובה היה מן הדין ששניהם יתנו שכר הסופר. לזה אצטרף הטור לאשמעינן שהבעל כשלם שכר הסופר. וכדאמרן.

ציגהגי קהלות הספרדים להוסיף כפל על נכסי צאן ברזל שהכניסה לו אשתו בנשואיה בכסף ובגדים ושמושי ערסא, נוסף על תוספת כתובה וכבוד משפחה. וכל הסכומים מצטרפים לסכום כללי אחד, שקבלם החתן על עצמו כנכסי צאן ברזל לרבות גם התוספת שהוסיף לה והם חוב גמור כחוב עיקר הכתובה. עיין מהריקו' שורש פא' שו"ע אה"ע סי' ק' סע' ב' בהגהה. ומהרימ"ש ז"ל אב' אה"ע סי' ב. מהרשד"ם דאה"ע סי' קלו. שכולם סוברים דתוספת נדוניה דינה כנכסי צאן ברזל.

וקהלות האשכנזים קבלו עליהם המנהג שמוסיפין עליהם שליש מלבר, (עיין בח' אה"ע סי' ס"ו. ב"ש שם סק' כ"ג) כל סכומים אלה נגבים מנכסי עזבון בעלה. אחרי אלמנותה * ולא עוד אלא שהיא קודמת בגבית כתובה לפני קבורת בעלה. ואפילו אין כאן רק כדי קבורה היא גובה את כתובתה והוא נקבר מקופה של צדקה (אה"ע סי' קי"ח סעיף י"ח) **.

ג) נכסי מלוג. והם נכסים שהכניסה עמה בשעת נשואיה ולא קבל אותם הבעל לרשותו ועל אחריותו או נכסים שנפלו לה לאשה בירושה או במתנה, או מעשה ידיה בהעדפה שעל ידי הדחק (אה"ע סי' פ"ח סעיף ז' וסי' פ' בית שמואל סק' ב'). וכל מה שאשה מרוחת בשכר עבודה אינה חייבת בה לבעלה הוא בכלל העדפה שעל ידי הדחק (כנה"ג סי' פ' הגהב"י סק' ה').

נכסי מלוג חוזרים לאשה באלמנותה, הם ושבחם שהשביח הבעל ואכל פירותיה. מכאן אנו למדים שקידתם הגדולה של רז"ל לטובתה ולזכותה של האלמנה, שלא תצא מבית בעלה בידיים ריקניות כפועל שכיר שאין לו אלא שכר עבודתו אלא שקדו חכמים לתקנת אלמנות ישראל שתטולנה מנכסי בעליהן נוסף על מה שהכניסו בשעת נשואיהן בתור נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג ושבחיהם, גם כתובה שכתב לה הבעל מרצונו ותוספת נדוניה לפי מנהגי המקומות.

ג. תקנות חכמים בגבית הכתובה באלמנותה

בדורות האחרונים נתרבו ההוצאות בצרכי מזונות, כסות ודירה, חנוך הבנים זמסי המדינה — מצד אחד, ומצד שני — התרבו הנכסים שהאשה מכניסה לבעלה בחיי אביה או אחרי מותו, עפ"י אומדנות בית דין מנדוניה שנתן לה אביה בחייו או משלה ולכן גדלה תוספת הנדוניה ותוספת הכתובה והגיע הדבר לידי כך שכתובת האלמנה כשיעור כל עזבון בעלה, והיורשים שהם הבנים או הבנות מנושלים מנחלת אביהם לגמרי ומזה נולדה מחלוקת ואיבה, גם כשהם בניה של אלמנה זאת, ועוד יותר — כשהם בני בעלה ולא בניה.

לגדור פרצת מחלוקת זאת תקנו חכמים תקנות להפחתת כתובת האשה באלמנותה:

* מנהג ירושלים כשחבוא לגבות כתובתה מנכין לה עשרים למאה ממה שהכניסה ומה שהוסיף לה בין בגרושה בין באלמנה. (ספר תקנות ירושלים אה"ע דיני כתובות סעיף א.)
** מנהג עיקות ירושלים שהאלמנה קוברת את בעלה מנכסי המת אפילו אין בנכסים שיעור כתובה. (שם סעיף ב.)

הקנת טוליטולא

כשיפטר הבעל בעודנו נשוי עם אשתו והוציאה שטר כתובה כדין כל אלמנה אין לה לגבות מה שיתקיים לה מסכום כתובתה אלא ממחצית מה שהניח מנכסים. קרקע או מטלטלים וישאר החצי משוחרר משועבד, (צ"ל משעבוד) לזוכה בירושת בעלה בין שהיה מצוי בין שאינו מצוי ואין לה רשות שתגבה יותר מסכום כתובתה טהחצי בלבד בין שיספיק בין שלא יספיק. זה בממונו ובקנינו: אבל ממון גדוניא ומה שהכניסה לו או מה שנפל לה בירושה מקרקע לאחר נשואיה, או מה שקנתה ממנו בשמה ומת בעלה יחזיר כולו בעינו לה לבדה כי אין זה התיקון אלא במה שידוע שיהיה ממון הבעל וקנינו, והתכריכין וצרכי הקבורה יהיה מכלל ממונו ואז תקת האשה כתובה מחצי ממונו וישאר החצי ליורשיה.

וכן היא תקנת ק"ק מולינא שחולקת האלמנה עם בניה או בנותיה מבעל זה בחלקים שוים היינו מחצית לאלמנה ומחצית השניה להיורשים. וזהו במקרה שמחצית הנכסים אינם מספיקים לדמי כתובתה אבל אם מחצית העזבון הוא יותר על דמי כתובתה אינה נוטלת אלא דמי כתובתה כי תקנה זו נעשית לטובת היורשים ולא להעדיף זכות האשה יותר על כתובתה (הרא"ש כלל נ"ה וטור סי' קי"ח). ונתנר הברירה בידי היורשים שתהיה ידם על העליונה לתת לה מחצית עזבון אביהם, או לשלם לה דמי כתובתה אם הם פחותים מחצי העזבון. ואם לא הניח המת לא בנים ולא בנות מוציאין מכלל חלוקה את מה שהכניסה האשה בנדוניתה והרי הם לעצמה ובנכסי הבעל חולקין האלמנה ויורשי הבעל, היינו חציה לאלמנה וחציה חולקים בין יורשי בעלה.

הקנת קסטיליה

אם יפטר הבעל בחיי אשתו ולא יהיה לו זרע ממנה, תקח האשה מהנכסים שהיו להם בשעת פטירתו, כל מה שיתברר על דרך האמת שהביאה לו בנדוניא, ומה שישאר תקח האשה רביע ויורשי הבעל שלשה חלקים (תשובות הרשב"א ח"ב סי' תל"ב).

הקנות אלג'יר

אם ימות הבעל בחיי אשתו תטול מה שכתוב לה עיקר כתובה ונדוניא, אבל מהתוספת לא תיטול כלל. (תשב"ץ ח"ב סי' רצ"ב תקון ה').

אלה הן התקנות הקדומות בזמן ועוד יש תקנות רבות שתקנו הקהלות בגבית הכתובה באלמנותה וכולן מכוונות לדבר אחד — להפחית זכות האשה בגבית כתובתה כדי להשאיר נחלת משפחה להבנים או היורשים שהם נוחלים מדין תורה. ולפי ענינו נציין פה מנהג ירושלים שתקנו רבנן קדמאי ז"ל היכא דליכא בעזבון המת שתי כתובות תקח האשה מה שהוא מבורר לה שהכניסה היא והשאר חולקים בשוה האשה עם זרע המת (ספר התקנות אה"ע סעיף ט"ז). מכל האמור ונדובר למדנו לדעת: מצד אחד, שקידתם האמיצה של קדמונינו ז"ל להערפת זכות האשה: א. בעיקר תקנת הכתובה ותוספת שלה. ב. תקנתם שיתן אדם לבתו כבנו בתורת גדוניא שהיא נכסי צאן ברזל, ותוספתם שלישי או כפל. ג. בהחזרת נכסי מלוג

שהכניסה לבעלה ושנפלו לה בירושה או מפרי עבודתה הם ושבחם שהשביח בהם בעלה. וכל זה נוטלת בגירושה מבעלה או באלמנותה ממנו כדי שלא תצא בידים ריקניות אלא ברכוש מסויים שתוכל להתפרנס ממנו או להנשא לאחר.

ולעומת זאת שקדו קדמונינו ז"ל גם לטובת יורשי בעלה שלא יהיו מנושלים לזמרי מנחלת אביהם או מורישם ולכן הפחיתו את זכותה המשפטית מדין בעלת חוב עד כדי מחצית נחלת בעלה. מכאן אנו לומדים שאין זה מן הצדק כלל לתקן טהאשה תקח חלק מסויים בנכסי עזבון בעלה וגם תגבה כתובתה. קושטא הוא שאם צוה הבעל בצואת בריא וקנו מידו או בצואת שכיב מרע: תטול אשתי כאחד מן הבנים, נוטלת כאחד מבניו יתר על כתובתה (אה"ע סי' ק"ח).

אבל אין הדברים אמורים אלא באיש יחיד שרצה לתת מתנה לאשתו נוסף על כתובתה, אולם לעשות זאת בתור תקנה כללית ודאי שאין זה ממדת הדין, ולא ממדת הצדק. שאם כן אנו עוקרים נחלת יורשי הבעל ומנשלים אותם מזכותם החוקית של נחלת משפתה. מבלי לתת להם תמורת זאת שחרור מחובת תשלומי כתובתה. ואם באנו לתקן צריכים אנו ללכת בעקבותיהם של קדמונינו ז"ל שגרעו מזכות האשה לטובת היורשים. והיות ובירושלם וכן בכל ארץ ישראל קיימו וקבלו ביסודה תקנת טוליטולה (בספר ארץ חיים להרב הגאון חיים סתון ז"ל. אה"ע סי' קי"ח ד"ה בענין תקנת צפת. וספר תקנות ירושלים האה"ע ה' כתובות סי' ט"ו), אף אנו תלמידי תלמידיהם רשאים ללכת לאורם, ולקבל תקנה זאת ביסודה. ובהיות כי בזמננו הנשים מרויחות בפרי עבודתן ועוסקות גם במשק הבית ובעבודת הבעל להגדלת הרכוש והשבחתו, לכן ראוי ורצוי לתקן:

א) עזבון הבעל ממה שהוא שלו ומנכסים שהכניסה לו בתורת נדוניה וקבלם הבעל לרשותו ואחריותו מנכסי צאן ברזל, וכן מנכסים שהכניסה לו בתור נכסי מלוג ושנפלו לה בירושה או שנתנו לה במתנה אחרים או בעלה או שחבלו בה ונתנו לה חלקה בבושתה ופגמה, וכן מה שרכשה האשה מפרי עבודתה בכל ימי נשואיה עם בעלה (ראה ב"ח ב"ש אה"ע, סק' ב' ולעיל סעיף ג') ורואין את כל הנכסים כאלו הם נכסי בעלה, ומנכין מהם: א) הוצאות כבודו האחרון של הבעל משעת מיתה עד הקבורה והקמת מצבה לפי כבודו או לפי עשרו ופרעון חובותיו על הבעל. ב) מזונות האלמנה כמו שנבאר להלן. ג) מזונות הבנות (ראה לעיל פ"א סימן ו'). ד) נדוניה לבנות שלא נשאו בחיי אביהן (לאלה שלא יכתבו לתת להן חלק ירושה ראה לעיל פרק א' סימן ז').

מהנשאר בכל העזבון מקרקעי ומטלטלי חולקין האשה ויורשי הבעל בשני חלקים שווים. האשה נוטלת מתצה והמתצה יורשי הבעל מדין תורה או מתקנה (ראה לעיל פרק ג').

ב) משעה שנוטלת האלמנה חלקה בנחלת בעלה כאמור לעיל מסתלקת מכל זכות דמי כתובתה ודמי מזונות כסות ודירה. תקנה זאת אינה צריכה להיות מותנית בתנאי בית דין או בצורת התחייבות בשטר כתובה אלא היא מקבלת תוקפה בתור תקנות שקבלו הצבור על עצמם אחרי שמכריזים עליה בית דין בכל בתי הכנסת הגדולים שבעיר כמו שעשו קדמונינו בתקנות טוליטולה וכדומה (ראה תשב"ץ ח"ב סי' רצ"ה).

תקנה זאת לכשתקבל יהיה כחה יפה גם על אלה שהן נשואות כבר הואיל

ואין עקירת נחלה ולא הפקעת זכות האשה, אלא זאת היא הסכמה הדדית של ויתור האשה על כל זכויותיה בנכסי בעלה מדין כתובה ותוספת ועוד, ותמורת זאת — הסכמת היורשים לחלק עמה נחלת מורישים. ובזה רשאים בית-דין לתקן מדין מסייעין על קיצתם ומדין הפקר בית-דין*.

והואיל ותקנה זאת ביסודה נתקבלה בירושלם מרבנן קדמאי תקיפי ארעא דישראל, הלכך היא חלה על כל איש ואשה הנמצאים בארץ ואשר יבואו להתישב בה בין אלה שהם באים להנשא ובין אלה שנשואים כבר. וצא ולמד מדברי קדמונינו רבני צפת תו"ב בתקנתם משנת תק"ז שכתבו: „הן אלה קצות הסכמתנו בכח הסכמה ראשונה מימי קדם וכל אשה אשר תבא לגבות כתובתה מכאן ולהבא בין אותן שינשאו מהיום והלאה, יהיו מתנהגים על פי הסכמה זו, ואין רשות לערער על שום פרט מכל הנו"ל וכל המערער אינו אלא שרף כנגד אורן של חכמים. ושומע לנו ישכן בטח ושאנן מפחד רעה. הלא כח דברינו החותמים פה עיה"ק צפת תובב"א בחדש תמוז שנת ה'תק"ז ליצירה ושלום. הצעיר יוסף בן ג'וניה (מחבר ספר טל אורות על המרדכי) הצעיר חיים מודעי, הצעיר חיים יעקב (מחבר ספר צרור החיים על הרמב"ם, תשובות סמא דהיי), מאיר גוייזו שלמה צבאע. יום טוב סבאן, משה אשכנזי (ספר חיים אה"ע סי' קי"ח ב' קל"ד). ומזקנים נתבונן ללכת בעקבותיהם לתקן על יסוד תקנות טוליטולה את התקנה דלעיל שתוקפה יחול גם על הנשואות כבר.

תקנה זו לכשתתקבל לא תבטל זכות הבעל לצוות במתנת בריא או שכי"מ על חלוקת כל נכסיו לבניו, שלא בתורת ירושה ולא בלשון ירושה, או לחלק ולהקדיש כל נכסיו או חלק מהם בדרך המועיל והקיים על פי דין תורה, שכל תקנה זאת לא היתה מעיקרא אלא בין האשה ויורשי הבעל, ולא בין האשה ומקבלי מתנה או הקדשות.

* בהורמנא דמרן שליט"א. לא מצאנו תקנת הקהילות הנ"ל אלא ביחס לכתובה ולתוספת שכתב הבעל מבלי שקיבל תמורתם. אבל בנוגע לנדוניא שהכניסה לבעל, הרי נתפרש בהדיא בתקנת טוליטולה שהובאה לעיל שזה יש הכל להחזיר הכל בעינו לאשה וכדרך כל חוב אחר.

ואיך נבא לתקן תקנות ולזכות יורשי הבעל בנכסים שכל עיקרם לא היו שייכים מעולם לבעלה והם שלה מקדמת דנא, אם ברשות עצמם לריות ולהפסד דהיינו נכסי מלוג זאם באחריות מלאה של הבעל כשאר חובות המוטלים עליו ממקום אחר, דהיינו נכסי צאן ברזל.

ולענין אם נבא לתקן, לא יתכן זה אלא ביחס להתחייבויות שחלות על הבעל מצד כעשה הגישואין כגון הכתובה והתוספות שהוסיף מדעתו.

וגם בזה יש לעיין, שאם התקנה תהיה באופן מוחלט כהצעת מרן שליט"א, לזכות את האשה בחצי (או באיזה חצי שהוא) של הנכסים תמורת ויתור על הכתובה, נמצא שיש בזה כשום ביטול תקנת חכמים לתת לה כתובה. ובתקנות הנ"ל לא מצאנו אלא שניתנת הברירה בידי היורשים או לתת לה כתובה או לתת לה חצי הנכסים, באופן שתקניח שתקנו כתובה לא נתבטלה באופן מוחלט, משא"כ לפי ההצעה הנ"ל. וצע"ב. — ה ע ו ר ך

לכן במקרה של מתנת בריא או שכי"מ חוזר הדין לסיני והאלמנה גובה
אח כל זכויותיה בכתובה ותוספת ונדוניא ותוספתה. נכסי מלוג ושבחן בשלמותם
מנכסי עזבון בעלה אפילו אם לא ימצא בעזבונו אלא כדי כתובתה.

ד. מזונות האלמנה

רבותינו הקדמונים ז"ל דאגו להבטיח מזונות האלמנה כל ימי אלמנותה
מבעלה והטילו זה בתנאי בית דין מצורף לכתובה בלשון זה: „את תהא יתבא
בביתי ומתזנא מנכסי כל ימי מיגר אלמנותיך בביתי“. כך היו כותבין אנשי
ירושלם והגליל, ואנשי יהודה היו כותבין: עד שירצו היורשים לתת לך כתובתיך
(כתובות נ"ב). כמחלוקת יהודה וגליל כך נחלקו בבבל: רב אמר הלכה כיהודה
ושמואל אמר הלכה כאנשי גליל. בבל וכל פרוותא נהוג כרב נהרדעא וכל פרוותא
נהוג כשמואל (שם נ"ד).

בירושלמי גנה מנהגם של אנשי יהודה; דחסו על ממונן ולא חסו על כבודם,
אבל אנשי גליל חסו על כבודן ולא חסו על ממונם (ירושלמי כתובות פ"ד ה' י"ד).
דכבוד לאדם אחרי מותו שתשאר אשתו בביתו ותזונן מנכסיו כל זמן שהיא תרצה
לשבת באלמנותה תחת כבוד בעלה.

מחלוקת זאת קיימת עד היום. בקהלות הספרדים נוהגים כאנשי גליל, שכן
פסקו הרי"ף והרמב"ם ומרן ז"ל כתוב: אלמנה ניוזנית מנכסי יורשין כל זמן
אלמנותה אפילו אם צוה בשעת מיתה אל תזונן אלמנה מנכסי אין שומעין לו
ואין היורשים יכולים לפרוע לה כתובתה ולסלקה מהמזונות אלא היא ניוזנית
על כרחם כל זמן שלא תתבע כתובתה אלא אם כן התנו כן בפירוש שלא תזונן
אלמנתו מנכסיו או שהיה מנהג המקום כן.

ובקהלות האשכנזים תקנו כאנשי יהודה שהיתומים יסלקו אותה כשירצו
(שו"ע אה"ע סי' צ"ג סעיף ג'). ועל כל פנים בשלשה חדשים הראשונים לאלמנותה
ובכל זמן שהאשה אסורה להנשא לאחר מסיבתו של הבעל הרי היא נזונית
מנכסי עזבון בעלה (בית שמואל סק' ז. וח"מ סק"ה).

ובתקנות התשב"ץ נאמר: עוד תקנו שאלמנה תהיה ניוזנית ומתפרנסת
מנכסי בעלה שלשה חדשים הראשונים אחרי מות בעלה אם לא תתבע כתובתה
בדין וכו'. אך יהיו ברשות היורשים האפוטרופסים להכריח אותה שתקבל ולסלקה
מהמזונות ומהפרנסה אחר שלשה חדשים. אבל בתוך שלשה חדשים לא יהא רשות
בידם להפסידה המזונות והפרנסה, אלא אם כן תבעה היא כתובתה בבית דין
(תשב"ץ ח"ב סי' רצ"ב תיקון ז').

והנה דברי התשב"ץ נראים חולקים על דברי החלקת מחוקק דכתב: „והטעם
משמע משום דהיא אסורה להנשא מחמתו יש לה מזונות, ולפי טעם זה גם
כשתבעה כתובה לא תפסיד מזונותיה. במקום שאסורה להנשא מחמת בעלה“. אולם
אחר העיון נראה שגם הח"מ מסכים לדעת תשב"ץ דכשתבעה בכתובתה שלשה
חדשים היא אפסידא אנפשה בזה שגילתה שאינה רוצה לחסות תחת כבוד בעלה,
ואדעתא דהכי ודאי לא תקנו חכמים תנאי בית דין זה, והלכך בתנאי זה לא
התחייב לה הבעל אפילו אם היא אסורה מחמתו.

מכל האמור והמדובר למדנו:

(א) האלמנה ניוזנית ומתלבשת מנכסי בעלה לפי כבודו או לפי כבוד בית אביה והיא ממשיכה לדור בביתו כל זמן שהיא נשארת באלמנותה תחת כבוד בעלה. והיא קודמת במזונותיה גם להבנות הקטנות שהן גם כן ניוזנות ומתפרנסות מתנאי בית דין.

(ב) קהלות האשכנזים נהגו לסלק את הכתובה לאלמנה כל זמן שהם רוצים ומסלקים אותה על ידי כך מזכות מזונות פרנסה ודירה.

(ג) תבעה האלמנה לגבות כתובתה בבית דין הפסידה מזונות פרנסה ודירה נוכסי בעלה, משעת תביעתה זאת מבית דין.

לא תבעה כתובתה חייבים היורשים לזונה ולפרנסה ולתת לה דירה נאותה בביתם או בבית אחר הנאה לה לפי כבודה בכל שלשה חדשים הראשונים לאלמנותה ועד שישלמו לה כתובתה או חלקה בנחלה לפי התקנה.

הלכות אלה תהיינה נהוגות מעתה בכל ארץ ישראל לכל קהלותיה, ספרדים ואשכנזים. ע"י שו"ע אה"ע סי' צ"ג צ"ד ושערי עזיאל ח"ב שער מ"ג.

כאמור לעיל אין ברשות בית דין ולא הצבור כולו לבטל תקנה קדומה שהיא מתנאי בית דין להבטחת מזונות האלמנה אחרי מיתת בעלה אבל הרשות ביד בית דין לשנות את מנהג אנשי גליל למנהג אנשי יהודה, זאת אומרת: לקבוע את זמן מזונות האלמנה עד שלשה חדשים אם לא תתבע כתובתה בתוך זמן זה, וכתקנת אלג'יר תשב"ץ שם והריב"ש סי' ק"ז ורמ"א בהגה אה"ע סי' צ"ג סעיף ג'.

תקנה זו חלה גם על הנשואות, שהואיל ורוב הצבור בארץ ישראל נהגו כן והואיל וגם בני קהלות הספרדים ברובם הגדול לא ידעו מתנאי בית דין זה שלא נכתב בכתובה יש לומר בהם שכן הנושא על דעת מנהג הרוב הוא עושה וכך רצוי לכולם שיהיו תנאי הנשואים מאוחדים לכולם כדי שלא יחסר המזוג ולא יופרע שלום הבית.

אולם גם לפי מנהג זה אין היורשים פטורים ממזונות האלמנה אלא עד שישלמו לה או ישלישו דמי כתובתה בבית דין לזכותה ועד שתסורנה כל הסיבות המונעות נשואיה של האלמנה מצד בעלה. עין הדברים הללו אמורים אלא לגבי יורשי בעלה, אבל לא לגבי מקבלי מתנות או הקדשות שהרי גם בני יהודה לא כתבו אלא כל זמן שירצו היורשים, וזהו לפי שהם זוכים מדין תורה אבל מקבלי מתנות או הקדשות אינן יכולים להפקיע זכות מזונות האשה שמעיקר תקנת חכמים שהיא: לכל ימי מיגר ארמלותה (ראה אה"ע סי' צ"ג, סעיף כ' ושערי עזיאל ח"ב שער מ"ג פרק א' סעיף ז'—ח').

ס י כ ו ם

(א) כל אשה נשואה לבעלה בחופה וקידושין ושטר כתובה כדת משה וישראל, שהתאלמנה מבעלה ניוזנית מנכסיו שלשה חדשים ראשונים שאחרי מיתת בעלה וכל זמן שהיא עגונה להנשא לאחר מסיבת בעלה.

(ב) האלמנה קודמת במזונותיה למזונות הבנות בקטנותן ונדוניא בבגרותן. ואין צריך לומר לירושת יורשי בעלה שאין ירושה חלה אלא אחרי תשלום חובות המוריש והאלמנה במזונותיה היא בעל חוב ראשון.

- (ג) מזונות האלמנה קודמים למתנות והקדשות בעלה במתנת בריא לאחר מותו או במתנת שכיב מרע לבניו ובנותיו או לאחרים, צדקה לעניים או למוסדות תורה וחסד. והאלמנה גיוזנית מנכסים אלו בשלושה חדשים הראשונים לאלמנותה או כל זמן שהיא עגונה מלהנשיא מחמת בעלה. או שלא נתנו לה כתובתה או חלקה בעזבון בעלה.
- (ד) תבעה כתובתה או חלקה בעזבון בעלה בבית הדין מפסידה מזונותיה משעת תביעתה ואפילו בתוך שלשה החדשים הראשונים.
- (ה) ראו בית דין שהנכסים שנפלו לחלק האלמנה הם מרובין שמספיקים לפרנסתה כל ימי אלמנותה תחת כבוד בעלה, מנכין דמי המזונות שקבלה, מחלקה בעזבון בעלה.
- (ו) מזונות האלמנה כוללים גם כסות ורפואה ודירה. ראה שערי עזיאל שער מ"ב פרק א'. מעשי ידי האלמנה, הפסקת דמי מזונות האלמנה, ראה שערי עזיאל, שער מ"ד פרק ה'—ה'.